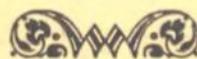

ПОПУЛЯРНА БІБЛІОТЕКА
„А М Е Р И К И”

4

О. АНДРІЙ МЕЛЬНИК

ІСУС ХРИСТОС У СВІТЛІ ІСТОРИЧНИХ ФАКТІВ
І ДОКУМЕНТІВ ПОГАНСЬКО-ЖИДІВСЬКОГО
СВІTU В ТРЬОХ ПЕРШИХ СТОЛІТтяХ

ФІЛАДЕЛФІЯ, ПА.

РІК 1951

О. АНДРІЙ МЕЛЬНИК

**ІСУС ХРИСТОС У СВІТЛІ ІСТОРИЧНИХ ФАКТІВ
І ДОКУМЕНТІВ ПОГАНСЬКО-ЖИДВЬСЬКОГО СВІТУ
В ТРЬОХ ПЕРШИХ СТОЛІТтях**

ФИЛАДЕЛФІЯ, 1951

„Ніщо не противиться виданню.

Філадельфія, 8. вересня 1951.

с. д-р Василь Василик,
Епархіальний цензор.

Ч. 1774/51. Св.

Позивається видати.

Філадельфія, 11. вересня 1951.

† Константин
Епископ.“

Видавництво „Америка“

Printed by "AMERICA", 817 N. Franklin St., Philadelphia 23, Pa.

Християнство є фактом великого значіння в історії людської цивілізації, та оцінка його належить до історика, а не до фантастів.

Не поможуть нічого всякі доктрини, бо тут промовляє до світу історія своїми документами і фактами. Хто згорі і без взгляду в історичні джерела хотів би зложити генеалогічне дерево християнства або з фантазії накреслити його історію, не досягнув' би сам правди і других впровадив би в блуд.

Як давнішими віками, так і сьогодні з усіх сторін наступає на Христа безбожницький, матеріалістичний світ і хотів би Його викреслити з всесвітньої історії або бодай заступити Його мітами чи легендами.

Завданням нашим є — взгля-

нути в історичні джерела і виказати, що вони є теж поза християнським світом, а саме, серед поган і Жидів.

Ті джерела виказують, звідки вийшло християнство, чи Христос Спаситель — Основник християнства — є мітичною чи історичною Особою.

Не є нашою ціллю переходити історичні факти і документи християнського походження (цілу історію християнства від його Основника — Ісуса Христа з місійною акцією св. Апостолів, з апостольськими Отцями, апологетами, Отцями Церкви й християнськими письменниками трьох перших сторіч), але навпаки подати історичні документи з погансько-жидівського світу, в якому світлі представляє він Христа і християнство.

* * *

На самому початку насувається питання, де почула вперше історія слова: Христос, християни, християнство.

Назву „християни“ подибуємо вперше в Апостольських Діяннях (XII, 26) при нагоді цілорічного побуту св. Павла з Варнавою в Антіохії. Там чи-

таємо: „І сталося, що вони цілий рік збиралися в церкві і навчали багато людей так, що найперше стали зватися ученики в Антіохії християнами...“ І за велику честьуважали собі називатися християнами (Павло I. Кор. III. 23), „Бо все више, чи Павло, чи Аполлос, чи

Кифа, чи світ, чи життя, чи смерть, чи терпіння, чи будуче, бо все ваше, ви ж Христові, а Христос Божий" — каже св. Павло.

Погани вимовляли назустріч „християни” чи „хрестіяни” з наругою, а св. Петро накликуся, щоб не соромилися цієї назви. „Коли ж як християнин, хай не соромиться, а хай прославляє Бога в тім імені”. (І. Петр. IV, 16.)

Теофіль („ад Антол.“ 1, 12), Тертуліян („Апологетікум“) виводили назустріч „християн” від Тайни Єлеопомазання с. 3, (по грецьки хрестай).

Св. Ігнатій антіохійський, учень св. Апостола Івана й епископ Антіохії (†107 р. по Хр.) вживав перший слова „християнство”. „Чей же не християнство повірило в юдаїзм, але юдаїзм в християнство...” (Лист до Магнезіян X, 13.).

Він теж перший вживав слова: „**католицька Церква**”: „Так як денебудь є Христос, там теж є „католицька Церква”. (Лист до Смирнян VIII, 2.) А в листі до Римлян каже: „Християнство не є ділом пориваючої вимови, але величності, коли його світ ненавидить”. (III, 3.).

I. Жидівська старовина (з грец. **Юдаїке архайологія**): ХХ Коло 70 р. по Хр. вибухло повстання Жидів проти Римлян. Йосиф Флявій обняв провід над повстанцями в Галілії.

В твердині Йотапаті взято його в полон, а ціsar Веспазі-

ян за його геройство помилував і взяв його на свій двір, де наділено його свободою. З віячності до цісаря приняв він імя „Флявій“. Брав участь в боях Римлян з Жидами в 70. р. при облозі Єрусалиму як хронікар в римському військовому таборі, а після повороту до Риму описав війну в творах: „Жидівська війна” і „Жидівська старовина”.

Ті обидва твори — це цінні джерела до історії тих часів. Йосиф помер 100 р. по Хр.

Описуючи жидівську історію за Тиберія згадує про св. Іvana Хрестителя, його науку, чесноти, смерть, про св. Ап. Якова.

Про Христа висказується з найвищим пієтизмом, як про мудрця й учителя, чудотворця і чоловіколюбця. Жидівська старшина вимусила на Пилаті, щоб засудив Його на смерть. Третього дня мав явитися своїм учням, як це пророки предсказали. Ось його слова: „В тому часі жив Ісус, чоловік мудрий, скільки можна його назвати чоловіком, бо творив надзвичайні діла, учитель людей, які з радістю слухали правди. Мав він багато учнів, які йшли за ним, між Жидами і Греками. Був це Христос (Месія). Пилат на дідставі обвинувачень старшин нашого народу казав його розпяти. Та це не перешкоджувало його учням любити його так, як передше. Він явився їм живим в три дні по своїй смерті, бо Бо-

жі пророки це і ще много інших речей предсказали. Від його імені назване племя християн до сьогодні існує” (18, 3-5).

Описуючи життя св. Якова Старшого згадує про Месію ось як: „В старих книгах, що ~~заслуговують~~ святыми, було ясно сказано, що в тому часі буде той, котрий, прийшовши, обійме правління над цілим світом”. („Жидівська війна”)

Геніяльний вчений Оріген подає про смерть Якова виїмок з твору Йосифа Флявія в творі п. н. „Проти Кельзія” (І. 47; ІІ, 13), де відмічує, що Ірод спрятив Івана з боязни, щоб не допустити до бунту, до якого міг св. Іван Хреститель пірвати народ. Історик Йосиф зове св. Якова тіточним братом Ісуса (братом Ісуса „так званого Христом”).

Деякі критики пробують автентичність і вірдостойність цього місця про Христа-Месію подати в сумнів, а деякі з них просто перечать вважаючи його за інтерполяцію, мотивуючи це тим, що Йосиф Флявій як Жид і то фарисей не міг так висказатися про Христа, про Його Божество, про Його післанництво на землі, Воскресення і т. п.

Вільнодумна критика не перечить твору як ціlosti, не відкидає інших винятків, бо тільки цей її не подобається, бо в Особі Ісуса хотіли б бачити чоловіка, хоч би наймудрішого, щоб лише не Бога.

Йосиф Флявій як вільнодумний Жид й історик, як особистий приятель ціс. Веспазіяна і родини Флявіїв, котрі в більшості були християнами, не хотів поминути історії християнства, пишучи історію свого народу, бо по-перше не хотів собі наразити двірських кругів Флявіїв, а по друге не міг поминути й те, про що всі Флявії знали. Про його правдомовність свідчить згадка про діла і смерть св. Іvana Хрестителя, яка вповні годиться з євангельським оповіданням.

Про Апостола Якова як єрусалимського епископа висказується як про тіточного брата Ісуса „званого Христом”.

Це свідчило б про безсторонність Йосифа Флявія. В обороні автентичності цього уступу виступив знаменний критик, а заразом незрівнаний знавець трьох перших століть християнства, протестантський професор Адолф Гарнак (“Der jüdische Geschichtsschreiber Josephus und Jesus Christus в “Internationale Monatsschrift” 1913, 1037 і пр., Антін Зайц (Seitz), das Christuszeugnis des Josephus Flavius в “Historisches Jahrbuch” Gorres-Ges. 1914, 821 і пр. Автентичність стверджують всі старі кодекси, як теж такі старі християнські письменники, як історик Євсевій, Амвросій, Касціодор, св. Еронім.

ІІ. Публій Корнелій Тацит (54—119). Знаменитий римський історик написав „Літо-

писи („Анналес“) в 16 книжках, які обіймають історію римської імперії від смерті імператора Августа до смерті цісаря Нерона (від 14—68 р. по Хр.).

Дійшовши до Нерона, ц. є до 64. р. по Хр., Тацит описує страшний пожар Риму, який того року навістив майже ціле вічне місто і спалив до тла. („Літописи“ XV, 38—41).

Стверджує, що в цьому часі розійшлася вістка про підпал Риму через самого імператора, щоб насититися видом зруйнованої Трої в Малій Азії.

Та Нерон за намовою своєї жінки-Жидівки Попеї звалює вину на християн і видає декрет ув'язнення і покарання їх страшними муками.

Ось що каже Тацит: „Щоб заглушити обурення людей, склав вину на інших і покарав жорстокими муками **тих, котрих загально зовуть християнами, та котрі не були винуваті за цей злочин. Творець цього імені, Христос, котрого за панування Тиберія засудив прокуратор Понтій Пилат на смерть.** Їх погубни́к забобон, хоч сьогодні здвлений, розкорінівся не лише в Юдеї, де мав свій початок, але й у самому місті...“ (Тацитус, Анналес XV, 44).

Учитель Нерона, Сенека, був свідком тих жорстокостей і в двох листах до Лукилля представляє страшні видовища, подаючи нижче наведені рядки здалека від гамору столи-

ці в своїй віллі: „Залізо й вогонь, ланцюхи, і безліч диких звірят,... вязниці, хрести, тортури, гаки, палі вбивані в кадовб жертв і наскрізь через толову, розчвертовані члени, туника... Серед тих терпінь ніодин не зойкнув; не лише не благав, не лише не відповідав, не лише всміхався, але й всміхався з доброго серця...“ (Лист 14; Лист 78).

Так яскраво малює поганський філософ-стоїк Сенека серпневі катування християн в парку Нерона — (нинішній ватиканський город).

Тацит, описуючи пожар Риму, одночасно сумні наслідки цього злочину для християн, подає, що нарід називав християн „хрестяни“, та він, маючи докладніші відомості про їх Основника, назвав їх „християнами“ („хрестяни“).

Сенека недвозначно відмічує народну думку („вулгус хрестянос appellabat“), та він приймає назву від Основника Христа („Христус“). Ось дослівний лат. текст:

“Auctor nominis eius Christus Tiberio imperante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio adfектus erat; repressaque in praesens exiit.”

Або на іншому місці подає:

“Ergo abolendo rumor Nero subdidit reos et quaestissimis poenis adfecit, quos per flagitia inquisitor vulgus chrestianos appellabat.”

Про Тацита так висловлюється Адольф Гарнак: „Тепер

вже все ясне; Тацит каже: на-
рід зове цю секту **хрестіяні**,
та він краще поінформований,
поправляє мовчанкою цю наз-
ву через те, що поправно по-
дає Основника імени христи-
ян „Христус”... Може хотів че-
рез те зазначити, що тепер є
загально знане походження
цього імені?“ (Гарнак, Ми-
сіон унд Аусбрайтунг т. I. стор.
348. Лайпциг 1906.)

Їдуть суперечки між учени-
ми, звідки Тацит дістав відо-
мості про християн, чи вони з
жидівських чи християнських
джерел?

Деякі з учених твердять, що
історик користав з твору Плі-
нія п. н. „Гісторія”. В цьому
історичному творі описав Плі-
ній історію Нерона, Веспазія-
на, історію Сходу, яку пізнав
в часі побуту в Сирії і як то-
вариш конзуля. Брав участь в
таборі Тита в часі війни з Жи-
дами. Описи історичних подій
того часу про Жидів та про їх
країну є собі подібні.

Звідти міг Тацит засягнути
відомостей про християн, а
дальше мусів мати під рукою
якийсь урядовий акт про Хри-
ста і християн, бо вживає пра-
вничого висказу „суппліціо ад-
фектус“, якого уживано на оз-
начення законної карі тимбіль-
ше, що заподає навіть суддю,
Пилата, що вимірив таку кару.

Сулпіцій Северус подає крім
згаданого винятку Тацита я-
кийсь загублений уступ цього
ж історика, де пише, що Тит,
облягаючи Єрусалим, рішився

знищити за одним заходом ре-
лігію Жидів і християн. (Сул-
піцій Северус, Хронікон II, 3.)

ІІІ. К. Светоній Транквіллій
(75—160), історик і секретар
цісаря Адріяна мав до розпоря-
димости всі державні акти між
110—120 рр. по Хр., коли почав
писати **біографію цісаря Клаві-
дія**.

А) В його життєписі згадує,
що вже в 10 літ по смерті
Христа ім'я Його дійшло до
Риму.

Від 42—50 р. т. є від прибу-
ття св. Петра до Риму почали-
ся неспокої між римськими
Жидами на тлі нової науки:
одні заявилися за новою нау-
кою, другі держалися старої,
через що виникли поважні за-
ворушення.

Дійшло це до відома імпе-
тора. Клавідій проголошує де-
крет, силою котрого проганяє
всіх Жидів, а між ними й хри-
стиян з Риму.

“Iudeos impulsore Chreste as-
sidue tumultuantes Romae expul-
lit.” (Suetonius, “Vita Claudi,”
cap. XXV).

Висказ „Хрестус” є ідентич-
ний зі словом „Хрестос“ (з
грецька), хоч знає властиве
ім'я і назву.

Тертуліян випроваджує на-
зву від „христай“ (Тайни Еле-
опомазання) додаючи, що по-
гани звали християн „хрестіа-
нос“. Про прогнання Жидів з
Риму за Клавідія згадують впо-
вні згідно „Апостольські Діян-
ня“. „І знайшовши одного Жи-

да на ім'я Акилу, родом з Понту, котрий недавно прийшов з Італії, і Пріскиллу, його жінку, для того, що Клавдій приказав, щоб всі Жиди вийшли з Риму, прийшов до них". (Д. ап. XVIII, 2).

Історик Евсевій так цю вістку передає: „В цьому часі кінчить власне Павло свою місійну подорож з Єрусалиму до Іллірії, а Клавдій з Риму проганяє Жидів. Проте Акила і Пріскилля разом з іншими Жидами опускають Рим і прибuvаютъ до Азії" (Історія Церкви XVIII, 9.)

Б) В життєписі Нерона згадує про люте переслідування християн, „роду людей, відданіх новому і погубному забобонові”.

(“afflicti suppliciis christiani, genus hominum superstitionis novae et maleficae.” (Suetonius, Vita Neronis, c. 16).

IV. Пліній Молодший, проконсул Бітинії від 111 р. В 112 році по Хр. передає звіт цісаrevі Траянові (98—117), де запитує, що має робити з християнами в своїй провінції, бо вони є там у такому великому числі, що поганські святині стали порожніми.

Згадує, що деякі з них відступили від віри взяті на тортури, зате правдиві християни не лякалися мук і смерти, та не виперлися Христа, не зложили божкам жертви.

Знаменним історичним свідо-

цтвом є те, що їх карано смертю за віру в Ісуса як Бога. Сам намісник свідчить, що не міг найти їх провиній поза тією, що відбували сходини на молитви і пісні в честь Ісуса як Бога, на спільні складення жертви, на спільні агапи, що провадили чесне життя.

Ціsar Траян у відповіді хвалить його за його поведінку при карному поступованні, причому відслонюється нам факт, що на християн йшли доноси навіть анонімного характеру.

Цінним історичним фактом є теж й те, що християнство обніяло вже в початках II. сторіччя всі міста і села.

Наведу деякі цікавіші уступи з цього листа: „Я ніколи не брав участі в слідстві проти християн; проте не знаю, оскільки то, як звичайно далеко сягає їх кара і слідство. Я теж не знав, чи треба зважати на ріжницю віку і чи з молодими християнами годиться таксамо поступати, як з дорослими, чи тим, що жалують; треба простити, або чи теж той, хто раз був християнином, має бути без кари, хочби ним перестав бути; чи є каригідним само імя християн без жадного іншого злочину, чи треба теж карати лише провину, оскільки стойти в звязку з цією назвою? Тимчасом з тими, що їх мені названо як християн, я поводився так: Я їх питався, чи є християнами; якщо до цього признавалися, я повторяв вдруге, по раз третій, погрожуючи їм

смертью. Якщо обставали при своєму, я проголошував присуд смерти... Між іншим я отримав скаргу без ніякого підпису (анонім) з численними прізвищами. Я думав, що треба тих звільнити, котрі відперлися того, що вони є або що були християнами, тимпаче, коли за мною повторюючи, взвивали богів і перед Твоїм образом, котрий разом з образами богів я казав уставити, жертвували вино і кадило і богохулили Христові. Та до тих всіх учинків жадним способом не можна було примусити тих, котрі є дійсно християнами. Інші natomість, яких прізвища заподано, говорили, що є християнами, та зараз же цього випиралися. Запевняли, що справді були, але вже ними не є; деякі були навіть більше як 20 літ. Ті всі зложили поклін перед Твоїм образом як теж перед богами і богохулили Христові. Однак заявили, що ціла їх провина, а властиво їх блуд є того роду, що сходилися в певному означеному дні перед сходом сонця і в честь Христа, як Бога, співали пісні і присягою зобов'язувалися, не до якогось злочину, але до того, що не будуть чинити крадежей, грабунку або нечистоти, що не ломитимуть даного слова і на бажання звернуть совісно всі повірěні собі чужі добра. Потім розходилися і знов збиралися, щоб спільно споживати звичайну і невинну страву. Та цього більше не робили, коли на

підставі Твого розпорядку я заборонив товариські сходини.

Проте найбільше я почувався до обов'язку щоб від двох дівчат, діяконіссами званих, з допомогою тортур довідалися, скільки в тому всьому міститься правди. Та нічого іншого не довідався крім погубного і безмірного забобону. Тому я відложив слідство і звертаюся до тебе з проханням про раду. Бо думаю, що годиться питати передусім з огляду на число загрожених. Бо багато з кожного віку, стану й обидвох полів находитися або найдеться в небезпеці. А пошесть цього забобону опанувала не лише міста, але навіть села й хуторі („некве цівітатес тантум, сед вікос еціам ет агрос“)...” (Плініюс Юніор, Епістоля X).

На лист Плінія прийшла відповідь цісаря Траяна: „Правильно ти, мій Плініє, повівся при слідстві тих, про котрих тобі донесено, що є християнами. Бо не можна в тому випадку видати загальних і певних приписів. Не треба їх вишукувати; та коли будуть обвинувачені і провина буде їм доказана треба їх карати. Та хто з них відопрететься, що є християнином і докаже цього чином, а саме візванням наших богів, тому з огляду на його жаль треба простити, хочби навіть його минувшина була підозріла. А нонімні обвинувачення не повинні мати ніякого пристосування при карному поступованні, бо був би то дуже злий при-

клад і річ не достойна нашого віку“.

Хто хотів би пізнати наведені документи, відсилаю його до праці Курта Лінка (*LinckCurth „De antiquissimi veterum, quae ad Jesum Nasarenum, spectant testimonis“*. 1913).

З наведених листів довідуємось, що християнські громади існували в Бітінії за часів Пління в поважному числі і що предметом нової віри став Христос Бог, що християни відзначалися незрівняною чистотою характеру, що жили скромно і просто, не лякалися смерті, вмирали для Христа Бога, якщо попали в руки логанців-катів.

V. Філософ Кельзій. Жив за часів цісаря Адріяна (коло 130 року по Хр.) й Антонінів філософ Кельзій, який був поклонником епікурейзму.

Знав св. Євангелія, а з них про Ісуса Христа, про Благовіщення, поклін Халдейських мудрців, утечу Христа до Єгипту, хрещення Його в ріці Йордані, чуда Його, про науки й розпяття.

Заявляє: „**Можу багато говорити про Христа**“ — каже він. **Обвинувачує Апостолів**, що Христові чуда переборщували, пророцтва підроблювали (!), а Воскресення і Вознесення видумали. Не відкидає наведених фактів як історичних, хоч їх не приймає як можливих.

Він каже: „**Він не багато літ тому ту науку голосив, а хри-**

стияни вважали Його Сином Божим“.

Багато інформацій зібрав теж від Жидів, а саме що мав бути низького роду й поганого вигляду.

Його твір „Слово Правди“ написаний к. 160 р. по Хр., де містяться всі спомини про Ісуса Христа.

VI. Філософ із Самос Лукіян (120—180 р. по Хр.), сатирик. Був сучасником Кельзія.

Писав переважно сатири на ріжні теми. Одну із сатир присвятив християнству.

Хоч признавав історичність Ісуса, та все ж таки іронізував собі з християн, що винесли Розпятого до святості Божества, вважаючи Його звичайною людиною.

VII. Фронт з Цирти в Нумідії (†166 р.). Пише про ганебні виступи проти християн.

VIII. Епіктет (50—138 по Хр.) стоїк, описуючи висоту християнської моралі, згадує про му ченицьку смерть християн.

IX. Галенос, Грек за походженням, надворний лікар римського цісаря народ. к. 129 р. по Хр. в Пергамон, пише к. 160 р. про муки християн за віру, підносячи високу етичну вартість християнської моралі.

X. Історик Флегонт. Був свідком землетрусу і затміння сонця в день смерти Христа.

XI. Неоплатонський філософ Порфірій з Тиру (к. 233—304 по Хр.). Написав твір „Проти християнства“ в 15 книгах, де поборює в особливший спосіб пророцтва пророка Даниїла про Христа.

XII. Сирієць Мара (між 73—160 р. по Хр.). Пише листа до свого сина Серапіона про Христа, як **мудрого царя** жидівського, котрого вбито, а жидівське царство зайняли Римляни, та все ж таки живе Він і досі в законах, які Сам установив. (Ed. Cureton, Specilegium Syria-cum, London 1855, pag. XIII-XV, 70-76; Funk, Kirchengeschichte, 1890, стор. 18).

XIII. Талмуд і Мідраш. Слово „Талмуд“ походить від „ломад“, що значить — розсліджувати, диспутувати, вчитися доказувати.

Талмуд ділиться на:

1. **Вавилонський**, на який складається вавилонська Гемара з Мішною.

2. **Єрусалимський** або **палестинський**, який містить Мішну з Гемарою, старший традиційно від вавилонського.

Мішна — це збірка усних законів. **Гемара** — це виклад, коментар Мішни.

Першу збірку усних прав або традицію предків зладив рабін **бен Акіба**.

Мішна разом з Гемарою становлять одну цілість, Талмудом звану, отже є усним правом, не писаним в противенстві

до Пятикнижжя, яке є писаним правом. Зміст Мішни є галакі, галакгах, то є постанови, закони, ухвали, а змістом Гемари є в більшості гагади, гагада, т. є розвідки, легенди, перекази, алегорії. Талмуд є отже збіркою цивільного, карного, церковного і міжнародного права. Він обнимає коментарі на Пятикнижжя Мойсея, науку віри і моралі, філософію, знання старинного світу, астрономію, ботаніку, медицину.

Гагаха списані в 2 і 3 століттю по Хр., а **Гагада** в 4 ст.

Побіч багатьох суперечностей, софізматів, казочок, часто дуже наївних, містить теж дуже мудрі, практичні ради і думки.

Авторами Мішни є рабіни, почавши від I. ст. перед Хр. аж до кінця II. ст. по Хр.

Творцями думок Гемари є рабіни аж до V ст. по Хр.

Виринає питання, як Талмуд ставився колись і сьогодні до християнства і до Його Основника, Ісуса Христа?

Талмуд очікував славного, земського Месії, хоч знов із св. Письма Ст. Зав. про понижено-го, страдального Месію.

Вчив, що світ створений для Жидів, а інші народи існують на землі лише для них і задля них.

Християн зове „поганами“ („гоїм“), „слугами звізд і зодіяка“ („акгум“).

Раз зове їх „месзубад“ (т. є „апостатами“ або „переслідуваними“, то другим разом „мін“

(т. є „єретиками“), а й теж „гокрі“ („назоріянами“).

Талмуд палав страшною ненавистю і пімстою до Ісуса Христа і Пречистої Діви Марії.

Святість життя, науку й Особу Христа представляє цей талмуд в такому понижуючому свіtlі, що сьогодні самі Жиди соромляться цього, а навіть домагаються, щоб в нових виданнях нічого не згадувати про Особу Христа, а з давніших видань вичеркнути ті місця, де є згадка про Нього, а порожнє місце виловнити колісцятком (О). Талмуд вважав християнство за найнебезпечнішого ворога для юдаїзму, бо нова віра проголосила Богом Ісуса з Назарету, засудженого і погордженого. Ту віру прозвали погани глупотою, а Жиди згіршенням.

Як за життя Христа всіми силами і способами намагалися книжники і фарисеї неславити Його Особу, так багато гірше виступали проти Нього рабіні в Талмуді.

Про це свідчать отсі трактати Талмуду: Каллаг 1 б. (18 б.), Сангедрін 67 а, 43 а, 103 а, 107 а; Саббатг 104 б; Зогар 282 б; Абгодаг зараг 21 а Тосефтга; Орах хаїм 113, 8; Йоре деа 141, 1; 150, 2.

Тяжко і прикро наводити деякі винятки, бо переступають всякі граници пристойності.

Вжੇ св. Юстин, мученик і філософ (†167 р. по Хр.) нарікає на Жидів, що висилають своїх емісарів до поган, щоб проти-

діяти в ширенні св. Євангелії, обкідуючи християнське імя болотом перед цілим поганським світом. Де тільки Христовий Апостол став проповідати св. Євангелію, там ставав Жид і підносив найогидніші на клепи на християн, на Христа, на Його пречисту науку.

Ось винятки з Діялогу з Трифоном св. Юстини: „А зараз відступаєте від тих, що в Ньюму покладають надію, як теж від Всемогучого Бога, Творця всього, котрий Його ліслав і зневажаєте їх, як лише можете, проклинаючи вірних Христа в своїх божницях...“ (XVI, 4).

А далі каже: „А коли ви знали, що встав з мертвих і вступив на небо, як це пророки предсказали, ви не лише не змінили своїх злочинних задумів, але ще й розіслали з розмислом доцільно вибраних мужів з Єрусалиму на весь світ, щоб розказували, що появилася безбожна секта християн...“ (108, 2).

„Що більше, ви почитаєте за добро напроваджувати докази на те, що Він (цебто Христос) розпятий як Божий ворог і проклятий чоловік, а чайже це є ділом вашої облуди...“ (93,4).

Св. мученик і філософ доказує словами пророка Малахії (Малах. 1, 10—12), що Бог не прийме вже їх жертв: „І жертва ваших не прийму з рук ваших, о від сходу сонця аж до заходу Імя Мое стало прославлене серед поган, та ви Його забезпечили...“ (Діялог 117, 1).

„Його то Ім'я архієреї й учителі закона вашого намагались знеславити по всій землі...“ (117, 3).

„Ще сьогодні, правда, ваша рука піднесена до злого: **Бо ви вбили Христа, а не жаль вам на віть й цього. Ні, ви ще й нас, котрі через Нього віримо в Бога й Отця всього, ненавидите й убиваєте, якщо лише дірветесь до влади. Безнастани проклони мечете на Нього та на Іого учнів, а чайже ми всі молимося за вас і за всіх людей...“** (Діялог 133, 6).

Історик Евзебій подає історію мучеництва св. Полікарпа, учня св. Івана Апостола: „Юрба зложена з логан і Жидів, що замешкували Смирну, заревіла непогамованою скаженістю і верещала на ціле горло: **»Ось учитель Азії, батько християн, наших богів поборник, который своею наукою відводить багатох від жертв і богослуження«...**“

Проконсул Фелікс засуджує його на спалення: „Ще не перегомоніли оклики, а вже народи зносили дерево і хворост з варстатів і лазничок, при чому, як звичайно, **Жиди відзначалися найбільшою ревністю...**“ („Іст. Церкви“ IV, 26, 29).

Евзебій подає, що погани впливали на проконсула, щоб не видав тіла св. Полікарпа і додає: **„Так говорили за намовою і понукою Жидів, котрі на нас чатували, бо ми хотіли його тіло добути з вогнем... Сотник, бачучи опір з боку Жидів,**

виставив тіло Полікарпа по звичаю на публичний вид, а о після цього спалив...“ („Історія Церкви“ IV, 41, 43). Згадую це мимоходом на доказ, якою ненавистю палали Жиди до Христа, до християн.

Очернення на християн переходили з покоління на покоління, аж увійшли вкінці в Талмуд.

Від IV ст. стало загально знаюче в **Толедотг Йошуа**.

Були то казочки про життя Ісуса. Вже славний вчений Оріген з III. ст. в полеміці з поганінном Кельзієм (контра Кельзіюм II, 13) відкидає жидівські закиди як неправдиві, абсурдні, огидні.

На підставі Талмуду Ісус — це зводитель народу, чарівник, богохульник, бо за Бога почивався і тому прийняв заслужену смерть.

А рабін Тарфон (той Трифон, з котрим провадив діялог-полеміку св. Юстин-муч.) кличе гнівно: „На життя своїх дітей клянусь, що, коли б письма християн (Євангелії) впали в мої руки, спалив би я їх враз з іменем Бога, яке заключають“. (Трактатус, Саббатт, 116 а).

Воплочення з Діви не приймають, чудес Його не заперечують, бо виразно говорять: „Ми ті його чудесні діла на власні очі оглядали, (каже Тертуліян в творі „Адверзус Юдеос“, IX), та не признавали в тому Божої сили, але вважали їх справою злого духа, щоб тим успішні-

шо міг звести жидівський народ“.

„Чи ж Бен Стадда не виніс тієї чаюдійської штуки з Єгипту?“ — питаеться злобно рабін Елеазар. (Саббатт 104 б.).

Талмуд приймав теж і те, що Його учні творили чуда в ім'я (Христа) сина Стадди, та все ж таки вважав Ісуса богохульником, але й теж стверджив, що Його наука міститься в „Євангелії“. (Саббатт 116 а б.).

Вчений Хвольсон пробував доказати, що рабіни вже к. 71 року по Хр. знали якусь Євангелію (мабуть арамейську св. Матея). Ось отсє оповідання I ст. християнської ери.

Рабін Гамалиїл І. вів процес Талмуду найкраще зображення жидівське знання св. Євангелії в із своєю сестрою за спадок по батькові, рабінові Симонові бен Гамалиїлові, що к. 70 р. погиб в часі жидівського повстання проти Риму. Суддя, мають юдеохристиянин, призначує спадщину родині. Рабін Гамалиїл покликується на обов'язуючий їх закон Мойсея, на підставі якого дочка є виключена з батьківського дідицтва. На це відповідає суддя: „Відколи ви втратили батьківщину устав закон Мойсея, а на його місце прийшла Євангелія“. На другий день Гамалиїл покликується на слова св. Матея (V, 17) по арамайськи, що Христос не прийшов „закон знести, але до-повнити“. По тих словах суддя завирокував цей маєток в користь Гамалиїла. (Хвольсон,

Ібер ді Фраге, об Єзус гелебт гат, *Дойцеріг* 1910, 13 і наст.).

Некрата праця, а заразом найсовісніше опрацьована історія талмудистичної літератури про Христа є в англ. мові: Mk. Travers Herford, “Christianity in Talmud and Midrash,” London 1903.

Стільки про Талмуд і про його ставлення в початках християнства до Христа і християн. Але треба сказати, що тим самим він стверджив історичність Особи Христа.

XIV. Є ще й інші джерела, та вже другорядного значення та які теж свідчать про історичність Особи Христа. Напр. Лист Господа Ісуса до Абгари, короля Едесси. (Евзебій „Історія Церкви“ I, 13, 1—5).

Історик Евзебій розказує, як то король Едесси, Абгара, смертельно захворівши, звернувся листовно до Ісуса, про котрого рознеслася слава широко поза межі Палестини, з проханням, щоб загостив до нього та привернув йому здоров'я.

Ісус Христос пише листа до нього, що сам не може прийти, але по смерті Своїй пішло йому одного із 70-ти учнів на ім'я Тадея, щоб там голосив Його науку, а при цій нагоді привів його до здоров'я.

Евзебій додає від себе: „Маємо письменне свідоцтво отього всього, яке вийнято з архівів Едесси, на той час королівської столиці. Тож в тамошніх публичних актах, що мі-

стять старовину, як теж акти Абгарових часів і ті події нам переховали...“

Не передаватиму текстів обидвох листів, а саме листа Абгаря і відповіді Ісуса, хоч ті тексти є вміщені в історії Евзебія (I, 13, 10), лише подам думку історика і заяву історика Вірменії **Мойсея** хороненського на склоні IV стол., св. **Ефрема** про цю справу. Евзебій, покликаючись на старі королівські архіви, звідки добуто оці листи, вірменський історик Мойсей хороненський на прикінці IV ст. по Хр. (Мозес Хоронензіс, Гістор. Арм. II, 30), св. Ефрем сирійський (С. Ефремі Тестаментум Опп. гр. II, 235) вважають ті листи за автентичні, хоч папа Гелязій відмовив ім автентичності, зводячи їх до ролі апокрифів, які Церква католицька толерує.

Після Евсевія мало це діятися 340 р., т. є 28 або 29 р. по Хр., після ери Селевкідів, званої теж грецькою ерою абоalexandrійською, яка почалася від дати 312 р. перед Хр., від битви під Газою, а властиво від дати Александра Великого, македонсько-грецького царя.

XV. Є ще апокрифи Церквою нетолеровані, як Лист Пилата до цісаря Тиберія про смерть Ісуса і Його воскресення, Лист Пилата до цього ж цісаря, що засудив невинно Ісуса насмерть, Лист Пилата до жидівського царя Ірода і відповідь Ірода до Пилата.

XVI. Є теж Акти Пилата, де Пилат звітує Тиберієві про смерть і воскресення Христа, лист Тиберія до сенату, щоб Христа зачислити в почет римських божеств і негативна відповідь сенату.

Про ці акти згадують св. Юстин-мученик, вчений адвокат римський Тертуліян, історик Евсевій.

Св. Юстин, пишучи к. 150 р. по Хр. свою величезної історичної вартості Апологію, покликується на „Акта Пілаті ад Тібберіюм“ як на доказ, що пише свою розвідку про Христа згідно з правдою. (Апол. I, гл. 35—48).

Згадуючи про конскрипцію („Цензус Квірінії“) Квіринія каже: „Є село, певне в жидівській землі *25 стадіїв віддалене від Єрусалиму, де народився Ісус Христос, про що можете довідатися із спису населення, який відбувся за Квіринія першого вашого намісника в Юдеї“. (Апол. I, гл. 34).

Обговорюючи пророцтва про страждання Ісуса і порівнюючи їх з дійсністю кінчить: „Що так сталося, можете про це перевонатися з актів, списаних за Понтія Пилата“. (Апол. I, 35,9).

Обговорюючи чуда Ісуса так висказується: „Що такі чуда творив, можете довідатися з актів Понтія Пилата“. (Апол. I, 48, 3).

А Тертуліян в своєму знаменитому історичному творі „Апологетику“ (V) заявляє: „Ти-

берій, за часів якого з'явилося ім'я християн, отримав про їх науку відомості з колиски її, Палестини, тому теж відкликався до сенату і не крився з тим, що ця наука промовляє до його переконання. Тимчасом сенат її відкинув, тому, що сам її не провірив; а навпаки Тиберій обстав при своєму переконанні і загрозив смертю обвинувателям християн. **Порадьте у ваших коментарів**, — а там найдете, що перший Нерон лютився на цю секту цісарським мечем в Римі, бо в Римі найбільше поширилася...“ (Апологетик V).

Коли Христос вмирав, „в тім моменті день в само полуднє перемінився в ніч... а чейже цей випадок маєте записаний у ваших архівах“ (Апологетик, гл. XXI).

Про факт воскресіння Ісуса мав Пилат повідомити цісаря Тиберія, а цісар сенат. „Та в той час римський сенат відкинув внесок в справі нашого Спасителя...“ (Евсевій, I. Ц. II, 2 1-3; 2, 6). „**Підробили в той час акти Пилата і Спасителя нашого, повні всякого рода богохульств на Христа**“ — каже далі Евзебій. (I. Ц. IX, 5, 1).

Отже сфальшування актів

сталося за цісаря Максиміна Дази коло 311 або 312 р.

„А проте річ ясна, — каже історик — що ті **Спомини**, що торкаються нашого Спасителя, які недавно тому з'явилися, є просто обманством, як теж що передовсім час, поданий в їх наголовку стверджує невіродостойність того підробленого акту“. (I. Ц. I, 9, 3).

Або дальнє каже: „**Діти в школах мали щоденно на устах Ісуса, Пилата, як теж Акти, щоб нас висміяти, підроблені**“ (I. Ц. IX, 7, 1).

Якже ж могли оборонитися перед закидом зухвалиства ті, що підробили фальшиві відносно тих подій **Спомини?**“ (I. Ц. I, 11, 9). Тож безперечний факт, що були якісь Акти, але їх пізніше підроблено й сфальшовано. Так в загальному представляється історичність Особи Ісуса Христа в світлі погансько-жидівських джерельних документів. Ісус — не міт, ані легенда, але Історична Індивідуальність, перед якою уступає все соторене і не було й не буде Йому нічого рівного. Таким Він виходить в погансько-жидівських старовинних пам'ятниках трьох перших сторіч християнської ери.

